

Cours de tibétain - sūtra de la pousse de riz - leçon 72

Suite de l'étude du sūtra que nous reprenons depuis le début. L'extrait ici couvre l'étude faite de la leçon 40 à 42.

1. Exercice de lecture

དེ་ལ་སྤྱི་རོལ་གྱི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བའི་རྒྱ་དང་འབྲེལ་བ་གང་ཞེ་ན། འདི་ལྟ་སྟེ། ས་
 བོན་ལས་སྐྱ་གྲ། སྐྱ་གྲ་ལས་འདབ་མ། འདབ་མ་ལས་སྣོང་བྲ། སྣོང་བྲ་ལས་སྐྱ་བྲ། སྐྱ་བྲ་
 ལས་སྣོང་པོ། སྣོང་པོ་ལས་མེ་ཏོག །མེ་ཏོག་ལས་འབྲས་བུའོ། །ས་བོན་མེད་ན་སྐྱ་གྲ་མི་
 འབྱུང་སྟེ། མེ་ཏོག་མེད་ན་འབྲས་བུའི་བར་དུ་ཡང་མི་འབྱུང་ངོ། །ས་བོན་ཡོད་ན་སྐྱ་གྲ་
 མངོན་པར་འབྱུང་བར་འབྱུང་ཏེ། དེ་བཞིན་དུ་མེ་ཏོག་ཡོད་ན་འབྲས་བུའི་བར་དུ་མངོན་པར་
 འབྱུང་བར་འབྱུང་ངོ། །དེ་ལ་ས་བོན་ནི་འདི་སྣམ་དུ་བདག་གིས་སྐྱ་གྲ་མངོན་པར་བསྐྱབ་པོ་
 སྣམ་དུ་མི་སེམས་སོ། །སྐྱ་གྲ་ཡང་འདི་སྣམ་དུ་བདག་ནི་ས་བོན་གྱིས་མངོན་པར་བསྐྱབས་
 སོ་སྣམ་དུ་མི་སེམས་སོ། །དེ་བཞིན་དུ་མེ་ཏོག་གྲང་འདི་སྣམ་དུ་བདག་གིས་འབྲས་བུ་
 མངོན་པར་བསྐྱབ་པོ་སྣམ་དུ་མི་སེམས་བའི་བར་དུ་སྟེ། འབྲས་བུ་ཡང་འདི་སྣམ་དུ་བདག་
 ནི་མེ་ཏོག་གིས་མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་སྣམ་དུ་མི་སེམས་མོད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་ས་བོན་ཡོད་ན་
 སྐྱ་གྲ་མངོན་པར་འབྱུང་བའི་ཅིང་འབྱུང་བར་འབྱུང་བ་ནས་དེ་བཞིན་དུ་མེ་ཏོག་ཡོད་ན་འབྲས་
 བུའི་བར་དུ་ཡང་མངོན་པར་འབྱུང་བའི་ཅིང་འབྱུང་བར་འབྱུང་ཏེ། དེ་ལྟར་སྤྱི་རོལ་གྱི་རྟེན་ཅིང་
 འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་རྒྱ་དང་འབྲེལ་བར་བལྟའོ། །

2. Repère des particules

- [དེ་+ལ་] [སྤྱི་རོལ་+གྱི་+རྟེན་+ཅིང་+འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་+འི་+རྒྱ་+དང་+འབྲེལ་བ་] [གང་]
- ཞེ་ན། [འདི་ལྟ་+སྟེ།] [ས་བོན་+ལས་+སྐྱ་གྲ།] [སྐྱ་གྲ་+ལས་+འདབ་མ།] [འདབ་མ་
+ལས་+སྣོང་བྲ།] [སྣོང་བྲ་+ལས་+སྐྱ་བྲ།] [སྐྱ་བྲ་+ལས་+སྣོང་པོ།] [སྣོང་པོ་+ལས་+མེ་
ཏོག] [མེ་ཏོག་+ལས་+འབྲས་བུའོ།] [ས་བོན་-མེད་+ན་] [སྐྱ་གྲ་-མི་+འབྱུང་+སྟེ།] [མེ་

ཉོག་-མེད་+ན། འབྲས་བུ་+འི་བར་+དུ་+ཡང། [མི་འབྱུང་+ངོ།] [ས་བོན་-ཡོད་+ན།] [ལྷ་
 གུ་-མངོན་པར་འགྲུབ་པར་འགྱུར་+ཉེ།] [དེ་བཞིན་+དུ།] [མེ་ཉོག་-ཡོད་+ན།] [འབྲས་བུ་+འི་
 བར་+དུ།] [མངོན་པར་འགྲུབ་པར་འགྱུར་+ངོ།] [དེ་+ལ།] [ས་བོན་+ནི།] [འདི་སྣམ་+དུ།]
 [བདག་+གིས།] [ལྷ་གུ་-མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་-སྣམ་+དུ་-མི་སེམས་+སོ།] [ལྷ་གུ་+ཡང་
 འདི་སྣམ་+དུ།] [བདག་+ནི།] [ས་བོན་+གིས།] [མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་-སྣམ་+དུ་-མི་
 སེམས་+སོ།] [དེ་བཞིན་+དུ།] [མེ་ཉོག་+ཀྱང།] [འདི་སྣམ་+དུ།] [བདག་+གིས།] [འབྲས་བུ་
 མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་-སྣམ་+དུ་-མི་སེམས་པ་+འི་བར་+དུ་+སྟེ།] [འབྲས་བུ་+ཡང།] [འདི་
 སྣམ་+དུ།] [བདག་+ནི།] [མེ་ཉོག་+གིས།] [མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་-སྣམ་+དུ་-མི་སེམས་
 མོད་+གི།] [འོན་+ཀྱང།] [ས་བོན་-ཡོད་+ན།] [ལྷ་གུ་-མངོན་པར་འགྲུབ་+ཅིང་+འབྱུང་བར་
 འགྱུར་བ་ནས།] [དེ་བཞིན་+དུ།] [མེ་ཉོག་-ཡོད་+ན།] [འབྲས་བུ་+འི་བར་+དུ་+ཡང།]
 [མངོན་པར་འགྲུབ་+ཅིང་+འབྱུང་བར་འགྱུར་+ཉེ།] [དེ་ལྟར།] [སྤྱི་རོལ་+གི་+ཉེན་+ཅིང་
 +འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ།] [རྒྱ་+དང་+འབྲེལ་པར་+བསྐྱ་+འོ།]

3. Vocabulaire

དེ	cela, ce
ལ་	à, dans, en, particule locative, oblique
ཕྱི་རྒྱུ་	extérieur, externe
ཕྱི་	particule génitif de
རྒྱུ་	dépendre, support, base
ཅིང་	et, particule conjonctive
འབྲེལ་བ་	relation, connexion
འབྱུང་བ་	apparaître, naître, surgir
རྒྱུ་	cause
དང་	et, avec, particule conjonctive
གང་	quel, lequel
ཞེན་	si l'on demande, particule interrogative
འདི་ལྟ་	ainsi, de cette manière
ཞེ་	particule explicative, connecteur
ས་བོན་	graine, semence
ལས་	de, depuis, à partir de, particule ablative
ལྗུ་བུ་	pousse, germe
འདབ་མ་	feuille
རྩྭ་ལྷོ་	tige
ལྗུ་བུ་	bourgeon
སྒྲིང་པོ་	cœur, essence

མེ་ཉོག་	fleur
འབྲས་ལྗན་	fruit
འོ་	particule terminative
མེད་	ne pas exister, sans
ན་	particule conditionnelle si, quand
མི་	négation ne pas
རོ་	particule terminative
ཡོད་	exister, avoir
མངོན་པར་	manifestement
འགྲུབ་པ་	s'accomplir, se réaliser
འགྱུར་	devenir, se transformer
ཉི་	particule conjonctive
དེ་བཞིན་	de même, ainsi
ཏུ་	particule terminative jusqu'à
བར་	intervalle, jusqu'à
ཡང་	aussi, même
རྗེ་	particule terminative
ནི་	particule d'emphase
འདི་སྐོམ་	en pensant ceci

བདག་	moi, je
གིས་	par, à cause de, particule instrumentale
བསྐྱབ་པ་	produire, accomplir causatif
སྟམ་	en pensant
སེམས་	penser
སོ་	particule terminative
ཡང་	aussi, même, particule d'emphase
བསྐྱབས་	produit, participe passé
པ་	nominalisateur
མོད་	bien que, même si
གྱི་	de, particule génitif
འོན་ཡང་	néanmoins, cependant
འབྱུང་བ་	apparaître, naître
ནས་	depuis, à partir de, particule ablative
དེ་ལྟར་	ainsi, de cette manière
བརྟེན་	regarder, considérer

4. Analyse grammaticale

Première phrase དེ་ལ་གྱི་ཚོལ་གྱི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་རྩ་དང་འབྲེལ་པ་གང་ཞེ་ན།

- དེ་ལ་ : locatif - "à ce sujet, quant à cela". La particule ལ་ indique le thème ou le cadre de la discussion.
- གྱི་ཚོལ་གྱི་ : génitif qualificatif - "externe, extérieur". གྱི་ relie l'adjectif གྱི་ཚོལ་ au nom suivant.
- རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་ : génitif complexe - "de la coproduction conditionnée". Cette construction contient རྟེན་ཅིང་ (dépendre + conjonctif ཅིང་), འབྲེལ་པར་ (être relié + terminatif པར་), འབྱུང་བ་ (naître, nominalisé par བ་), le tout relié par འི་ au terme suivant.
- རྩ་དང་འབྲེལ་པ་ : "relation causale". དང་ est une particule conjonctive qui unit རྩ་ (cause) et འབྲེལ་པ་ (relation).
- གང་ཞེ་ན། : interrogatif - "quelle est...?". གང་ (quel) avec ཞེ་ན། forme une question rhétorique introductive.

Deuxième phrase འདི་ལྟ་སྟེ།

- འདི་ལྟ་སྟེ། : "c'est ainsi". འདི་ལྟ་ signifie "ainsi, de cette manière" et སྟེ། est une particule explicative qui introduit une explication ou un exemple.

Troisième phrase ས་བོན་ལས་སྐྱ་གྱ།

- ས་བོན་ལས་ : ablatif - "de la graine, à partir de la graine". La particule ལས་ indique l'origine ou la source.
- སྐྱ་གྱ། : nominatif (sous-entendu འབྱུང་) - "la pousse (naît)". Le verbe est elliptique mais compris par le contexte de la série.

Quatrième phrase སྐྱ་གྱ་ལས་འདབ་མ།

- སྐྱ་གྱ་ལས་ : ablatif - "de la pousse".
- འདབ་མ། : nominatif - "les feuilles (naissent)".

Cinquième phrase འདབ་མ་ལས་སྣོང་བ།

- འདབ་མ་ལས་ : ablatif - "des feuilles".
- སྣོང་བ། : nominatif - "la tige (naît)".

Sixième phrase སྣོང་བ་ལས་སྐྱ་བ།

- སྣོང་བ་ལས་ : ablatif - "de la tige".
- སྐྱ་བ། : nominatif - "les bourgeons (naissent)".

Septième phrase སྐྱ་བུ་ལས་སྣང་པོ།

- སྐྱ་བུ་ལས་ : ablatif - "des bourgeons".
- སྣང་པོ་ : nominatif - "le cœur (naît)".

Huitième phrase སྣང་པོ་ལས་མེ་ཉོག།

- སྣང་པོ་ལས་ : ablatif - "du cœur".
- མེ་ཉོག་ : nominatif - "la fleur (naît)".

Neuvième phrase མེ་ཉོག་ལས་འབྲས་བུ་ལོ།

- མེ་ཉོག་ལས་ : ablatif - "de la fleur".
- འབྲས་བུ་ལོ་ : nominatif avec terminatif - "le fruit (naît)". ལོ་ marque la fin de la série et ajoute une emphase conclusive.

Dixième phrase ས་བོན་མེད་ན་མུ་གུ་མི་འབྱུང་ལྟེ།

- ས་བོན་མེད་ན་ : conditionnel négatif - "s'il n'y a pas de graine, sans graine". མེད་ (ne pas exister) + ན་ (particule conditionnelle).
- མུ་གུ་མི་འབྱུང་ : verbe négatif - "la pousse n'apparaît pas". མི་ est la négation qui précède le verbe འབྱུང་.
- ལྟེ་ : particule conjonctive explicative qui relie cette phrase à la suivante.

Onzième phrase མེ་ཉོག་མེད་ན་འབྲས་བུ་འི་བར་དུ་ཡང་མི་འབྱུང་ངོ།

- མེ་ཉོག་མེད་ན་ : conditionnel négatif - "s'il n'y a pas de fleur".
- འབྲས་བུ་འི་བར་དུ་ : terminatif avec génitif - "jusqu'au fruit". འི་ relie འབྲས་བུ་ à བར་, et དུ་ marque la limite.
- ཡང་ : particule d'inclusion - "aussi, même, non plus".
- མི་འབྱུང་ངོ་ : verbe négatif avec terminatif - "n'apparaît pas". ངོ་ marque la fin assertive de la phrase.

Douzième phrase ས་བོན་ཡོད་ན་མུ་གུ་མངོན་པར་འགྲུབ་པར་འགྱུར་ཏེ།

- ས་བོན་ཡོད་ན་ : conditionnel positif - "s'il y a une graine, lorsqu'il y a une graine". ཡོད་ (exister) + ན་.
- མུ་གུ་མངོན་པར་འགྲུབ་པར་འགྱུར་ : verbe au futur - "la pousse se manifestera". མངོན་པར་ (manifestement, adverbe), འགྲུབ་པར་ (s'accomplir + terminatif བར་), འགྱུར་ (devenir, auxiliaire de futur).
- ཏེ་ : particule conjonctive qui relie à la phrase suivante.

Treizième phrase དེ་བཞིན་དུ་མེ་ཏོག་ཡོད་ན་འབྲས་བུ་འབྲི་བར་དུ་མངོན་པར་འགྲུབ་པར་འགྱུར་རོ།

- དེ་བཞིན་དུ་ : "de même, ainsi". དེ་བཞིན་ (ainsi) + དུ་ (particule terminative qui marque la manière).
- མེ་ཏོག་ཡོད་ན་ : conditionnel positif - "s'il y a une fleur".
- འབྲས་བུ་འབྲི་བར་དུ་ : "jusqu'au fruit", même construction que précédemment.
- མངོན་པར་འགྲུབ་པར་འགྱུར་རོ་ : verbe au futur avec terminatif - "se manifesterà". རོ་ marque la fin de la phrase avec emphase.

Quatorzième phrase དེ་ལ་ས་བོན་ནི་འདི་སྐྱམ་དུ་བདག་གིས་སྐྱ་གུ་མངོན་པར་བསྐྱབ་པོ་སྐྱམ་དུ་མི་སེམས་སོ།

- དེ་ལ་ : locatif - "à ce sujet".
- ས་བོན་ནི་ : sujet avec emphase - "la graine". ནི་ est une particule qui met l'accent sur le sujet.
- འདི་སྐྱམ་དུ་ : "en pensant ceci". འདི་སྐྱམ་ (cette pensée) + དུ་ introduit le discours direct.
- བདག་གིས་ : instrumental - "par moi, je". གིས་ marque l'agent de l'action.
- སྐྱ་གུ་མངོན་པར་བསྐྱབ་པོ་ : verbe causatif - "je produis la pousse". བསྐྱབ་པ་ est le causatif de འགྲུབ་པ་, པོ་ est une forme assertive du présent/futur.
- སྐྱམ་དུ་ : "en pensant". སྐྱམ་ est un verbe de pensée, དུ་ marque le contenu de la pensée.
- མི་སེམས་སོ་ : verbe négatif - "ne pense pas". མི་ (négation) + སེམས་ (penser) + སོ་ (terminatif).

Quinzième phrase སྐྱ་གུ་ཡང་འདི་སྐྱམ་དུ་བདག་ནི་ས་བོན་གྱིས་མངོན་པར་བསྐྱབས་པོ་སྐྱམ་དུ་མི་སེམས་སོ།

- སྐྱ་གུ་ཡང་ : sujet avec particule inclusive - "la pousse aussi". ཡང་ indique la continuation parallèle.
- འདི་སྐྱམ་དུ་ : "en pensant ceci", introduisant le discours direct.
- བདག་ནི་ : sujet emphatique - "moi, je". ནི་ met l'accent sur le sujet du discours rapporté.
- ས་བོན་གྱིས་ : instrumental - "par la graine". གྱིས་ marque l'agent.
- མངོན་པར་བསྐྱབས་པོ་ : verbe causatif au passé - "j'ai été produit". བསྐྱབས་ est le participe passé du causatif, སོ་ est le terminatif du discours direct.
- སྐྱམ་དུ་མི་སེམས་སོ་ : "ne pense pas", même construction que précédemment.

Seizième phrase དེ་བཞིན་དུ་མེ་ཏོག་གྱུང་འདི་སྐྱམ་དུ་བདག་གིས་འབྲས་བུ་མངོན་པར་བསྐྱབ་པོ་སྐྱམ་དུ་མི་སེམས་པའི་བར་དུ་སྟེ།

- དེ་བཞིན་དུ་ : "de même".
- མེ་ཏོག་གྱུང་ : sujet avec particule inclusive - "la fleur aussi". གྱུང་ (aussi, même) a une fonction similaire à ཡང་.

- འདི་སྐྱམ་དུ་བདག་གིས་འབྲས་བུ་མངོན་པར་བསྐྱབ་སོ་སྐྱམ་དུ་ : "en pensant ceci : je produis le fruit", même structure que la phrase 14.
- མི་སེམས་པ་འི་བར་དུ་ : "jusqu'à ne pas penser". མི་སེམས་པ་ (ne pas penser, nominalisé par བ་) + འི་ (génitif) + བར་དུ་ (jusqu'à).
- ཟླ་ : particule conjonctive explicative qui introduit la suite.

Dix-septième phrase འབྲས་བུ་ཡང་འདི་སྐྱམ་དུ་བདག་ནི་མེ་རྟོག་གིས་མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་སྐྱམ་དུ་ མི་སེམས་མོད་ཀྱི།

- འབྲས་བུ་ཡང་ : sujet avec particule inclusive - "le fruit aussi".
- འདི་སྐྱམ་དུ་བདག་ནི་མེ་རྟོག་གིས་མངོན་པར་བསྐྱབས་སོ་སྐྱམ་དུ་ : "en pensant ceci : j'ai été produit par la fleur", structure parallèle à la phrase 15.
- མི་སེམས་མོད་ཀྱི་ : concessif - "bien qu'il ne pense pas". མོད་ (bien que) + ཀྱི་ (particule génitif qui prolonge la concession).

Dix-huitième phrase འོན་ཀྱང་ས་བོན་ཡོད་ན་སྐྱ་གུ་མངོན་པར་འགྲུབ་ཅིང་འབྱུང་བར་འགྱུར་བ་ནས་ དེ་བཞིན་དུ་མེ་རྟོག་ཡོད་ན་འབྲས་བུ་འི་བར་དུ་ཡང་མངོན་པར་འགྲུབ་ཅིང་འབྱུང་བར་འགྱུར་ཏེ།

- འོན་ཀྱང་ : conjonction adversative - "néanmoins, cependant". Cette expression introduit un contraste avec ce qui précède.
- ས་བོན་ཡོད་ན་ : conditionnel positif - "s'il y a une graine".
- སྐྱ་གུ་མངོན་པར་འགྲུབ་ཅིང་འབྱུང་བར་འགྱུར་བ་ནས་ : verbe complexe au futur avec ablatif - "depuis que la pousse se manifeste et apparaît". འགྲུབ་ (s'accomplir) + ཅིང་ (conjonctif) + འབྱུང་བར་འགྱུར་ (apparaîtra, futur) + བ་ (nominalisateur) + རྟེན་ (ablatif).
- དེ་བཞིན་དུ་ : "de même".
- མེ་རྟོག་ཡོད་ན་ : conditionnel positif - "s'il y a une fleur".
- འབྲས་བུ་འི་བར་དུ་ཡང་ : "jusqu'au fruit aussi".
- མངོན་པར་འགྲུབ་ཅིང་འབྱུང་བར་འགྱུར་ཏེ་ : "se manifeste et apparaît", même structure verbale que précédemment, avec ཏེ་ comme particule conjonctive.

Dix-neuvième phrase (conclusive) དེ་ལྟར་གྱི་རྟོག་གི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་རྒྱ་དང་ འབྲེལ་པར་བཞུགས།

- དེ་ལྟར་ : "ainsi, de cette manière". Marque la conclusion de l'argumentation.
- གྱི་རྟོག་གི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ : "la coproduction conditionnée externe", reprise du terme initial.
- རྒྱ་དང་འབྲེལ་པར་ : "comme une relation causale". དང་ relie རྒྱ་ (cause) et འབྲེལ་པར་ (relation), པར་ marque la manière.
- བཞུགས། : impératif avec terminatif - "on doit considérer, regarder". བཞུགས། (regarder, considérer) + འོ་ (terminatif emphatique).

5. Traduction littérale

À ce sujet, quelle est la relation causale de la coproduction conditionnée externe ? C'est ainsi : de la graine naît la pousse, de la pousse naissent les feuilles, des feuilles naît la tige, de la tige naissent les bourgeons, des bourgeons naît le cœur, du cœur naît la fleur, et de la fleur naît le fruit. Sans graine, la pousse n'apparaît pas ; sans fleur, le fruit non plus n'apparaît pas. Lorsqu'il y a une graine, la pousse se manifeste ; de même, lorsqu'il y a une fleur, le fruit se manifeste. À ce sujet, la graine ne pense pas : "Je produis la pousse." La pousse non plus ne pense pas : "J'ai été produite par la graine." De même, la fleur ne pense pas : "Je produis le fruit", et le fruit ne pense pas : "J'ai été produit par la fleur." Néanmoins, lorsqu'il y a une graine, la pousse se manifeste et apparaît ; de même, lorsqu'il y a une fleur, le fruit aussi se manifeste et apparaît. Ainsi doit-on considérer la coproduction conditionnée externe comme une relation causale.

6. Traduction littéraire

Qu'est-ce que la production interdépendante extérieure ? Voici : de la graine ས་བོན་ provient la pousse ལྷ་གུ་ ; de la pousse provient le cotylédon འདབ་མ་ ; du cotylédon provient la tige རྩོང་ལུ་ ; de la tige naît une excroissance ལྷུ་ལུ་ ; de l'excroissance surgit le bourgeon ལྷིང་ལོ་ ; du bourgeon provient la fleur མེ་ཏོག་ ; et de la fleur provient le fruit འབྲས་ལུ་.

Sans graine, la pousse ne surgira pas ; et il en sera de même jusqu'à la fleur qui, si elle manque, ne permettra pas la production du fruit. Que la graine existe et la pousse sera effectivement produite ; et ainsi de suite jusqu'à la fleur qui, si elle est présente, donnera un fruit. Mais la graine ne pense ལྷམ་ pas qu'elle va produire une pousse, de même que la pousse n'a pas l'idée qu'elle a été manifestée par le pouvoir de la graine. Ainsi de suite jusqu'à la fleur qui ne pense pas qu'elle va donner un fruit, et au fruit qui ne pense pas qu'il a été produit par le pouvoir de la fleur. Et cependant འོན་ཀྱང་, s'il y a une graine, la pousse sera effectivement produite མཛོན་པར་འགྲུབ་, et ainsi de suite jusqu'à la fleur qui, présente, donnera un fruit. Telle est la production interdépendante extérieure ཕྱི་རོལ་གྱི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་, laquelle montre que la production est liée à des causes.¹

¹ Traduction Philippe Cornu, éditions Fayard.